

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2008-04-20

UDK 81'28(497.4-14)

ROMANSKO-GERMANSKA GLAGOLSKA PREPLETANJA V KRAŠKEM IN ISTRSKEM NAREČNEM PROSTORU

Rada COSSUTTA

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, SI-6000 Koper, Titov trg 5
e-mail: rada.cossutta@zrs.upr.si

IZVLEČEK

V prvem delu prispevka avtorica skuša na osnovi narečnega gradiva, ki ga črpa iz radijske oddaje Za smeh in dobro voljo (Radio Trst A, avtor Livij Bogatec), in z doprinosom osebnih podatkov, izluščiti romansko-germanske glagolske sestavine kriškega govora, ki je tipično kraški, in jih osvetliti z oblikoslovnega in leksikalnega vidika, upoštevajoč zlasti pojav njihovega prilagajanja slovenski knjižni normi. Drugi del prispevka se osredinja na leksikalno razčlemba romanskih istrskoslovenskih glagolskih prvin, izluščenih iz humoresk Nelde Štok-Vojske Antonci v Pridvoru, Istrjáni na Obali, in ugotavlja njihovo trdno zasidranost v strukturo istrskoslovenskih govorov.

Ključne besede: kriški govor, istrskoslovenski govori, romansko-germanske glagolske prvine

INTRECCI VERBALI ROMANZO-GERMANICI NELL'AREA DIALETTALE CARSICA ED ISTRIANA

SINTESI

Nella prima parte del contributo l'autrice cerca, in base al materiale dialettale, attinto dalla trasmissione radiofonica 'Za smeh in dobro voljo' (Radio Trst A, autore Livij Bogatec), e con l'apporto di dati personali, di estrapolare gli elementi verbali romanzo-germanici della parlata di S. Croce, tipicamente carsica, ed evidenziarli dal punto di vista morfologico e lessicale, mettendo in rilievo soprattutto il fenomeno del loro adattamento alla norma dello sloveno letterario. La seconda parte del contributo è incentrata sull'analisi lessicale degli elementi verbali istriani sloveni di origine romanza, tratti dagli aneddoti di Nelda Štok-Vojska Antonci v Pridvoru, Istrjáni na Obali, da cui emerge il loro saldo ancoraggio alla struttura delle parlate istriane slovene.

Parole chiave: la parlata di S. Croce, le parlate istriane slovene, elementi verbali romanzo-germanici

Že več let preučujem kraške in istrskoslovenske govore in vendar me ob mojem vsakdanjem terenskem delu stalno presenečajo z novostmi. Preseneča me njihov neustavljivi pretok besedja, njihova izrazna moč in nenehno prenavljanje ob prevzemu tujih romansko-germanskih sestavin. Ob tem opažam, da ni ta interakcija enosmeren pojav, kot bi lahko pričakovali, saj je podrejena prilagajanju strukturi govorov in njihovim glasoslovnim in oblikoslovnim zakonitostim. Tudi ni nujnost pojav, kajti v večini primerov bi seganje po izposojenkah lahko nadomestil izraz, prevzet iz slovenskega jezikovnega fonda, in vendar se to ne dogaja. Sprejemanje tujih prvin spreminja narečnim izrazom semantično poanto in krepi čustveno obarvanost, kar je še najbolj izrazito pri glagolu.

Že nekaj časa sledim nedeljskim radijskim oddajam tržaške postaje Radio Trst A *Za smeh in dobro voljo*. V besedilih, ki nastajajo po zamisli Livija Bogatca, prihaja do izraza pristen kriški govor, v katerem kar mrgoli romanskih in germanskih glagolskih izposojenk, ki so me tako zamikale, da sem si jih začela zapisovati in jim dodajati še druge po svojem osebnem spominu. Ob zbiranju tega gradiva je prva neizbežna ugotovitev prevladovanje romanskih elementov, toda tudi germanski delež ni zanemarljiv, čeprav je na prvi pogled manj opazen. Zaradi geografske bližine in vsakdanjega stika z romanskim življenjem so namreč romanski interferenčni pojavi veliko bolj dostopni in razumljivi kot germanski, ki jih gre pripisati tisti zgodovinski preteklosti, ki je danes nekoliko odmaknjena.

V kriški govor vdirajo romanski nedoločniki, ki se glede na nedoločniško pripono in obrazilo nemudoma prilagajajo slovenskim knjižnim normam, kar potrjujejo naslednji primeri:

1) kriš. *'bəʃənt* 'poljubiti', iz istopomenskega trž. it. *baçar* (Doria, Noliani, 1987, 59);

2) kriš. *bə'dierət* 'posvečati pažnjo nekому' (prim. kriš. *ɣa nə bə'dierä*), iz istopomenskega trž. it. *badar* (Doria, Noliani, 1987, 46);

3) kriš. *bəcəl'lierət* 'meniti se za kaj', ki ga kot kraški izraz navaja že Godini (Godini, *Ce fastu* 57, 1981, 102) in ga Doria izvaja iz istopomenskega trž. it. *bazilar* (Doria, Noliani, 1987, 64);

4) kriš. *cə'dierət* 'popustiti', iz istopomenskega trž. it. *zeder*, ki je prirojitev knj. it. *cedere* (Doria, Noliani, 1987, 801);

5) kriš. *'čəkolət* 'klepetati', iz istopomenskega trž. it. *ciacolar* (Doria, Noliani, 1987, 147), kateremu lahko vzporejamo tudi kriš. *'bəbərət*, ki je zadobilo pejorativno konotacijo 'čencati' in je pravzaprav t. i. povratni konj, saj je izvedeno iz trž. it. *babar*, od tod *babaria* 'čenca', katerega zadnje izhodišče je slov. *baba*. Pomensko sorodno je tudi kriš. *'čənčət*, ki ga Štrekelj navezuje na knj. it. *cianciare* 'čencati', ni pa izključena možnost, da gre za neodvisno ekspresivno tvorbo.

6) kriš. *'čuətət* (sed. *čot'an*) 'šepati', iz istopomenskega trž. it. *zotar*, ki krije ves beneški areal (Doria, Noliani, 1987, 821);

7) kriš. *dīštri'ɣierət* 'odpraviti, odsloviti' (prim. kriš. *ɣa jə dīštri'ɣierälä* z *'anu bə'siedu* 'odslovlila ga je z eno besedo'), iz trž. it. *distrigar/* istr. it. *destrigar* 'opraviti, odpraviti' (Doria, Noliani, 1987, 209);

8) kriš. *fə'kučt* 'služiti', izvedeno iz kriš. *fə'kin* 'nosáč', to pa iz istopomenskega trž. it. *fachin* (Doria, Noliani, 1987, 221);

9) kriš. *f'riɣət* 'ribati' (prim. kriš. *'wänä f'riɣä* 'andito 'ona riba hodnik'), iz istopomenskega trž. it. *fregar* (Doria, Noliani, 1987, 248);

10) kriš. *fə'lierət* 'propasti', iz istopomenskega trž. it. *falir*, ki je prirojeno po knj. it. *fallire* (Doria, Noliani, 1987, 222);

11) kriš. *sa fə'dierət* 'zanesti se', ki je prirojitev istopomenskega trž. it. *fidarse* (Doria, Noliani, 1987, 231);

12) kriš. *'fuədrət*, sed. *fod'ran* 'prevleči', iz istopomenskega trž. it. *fodrar* (Doria, Noliani, 1987, 240);

13) kriš. *ɣo'dierət* 'uživati' (prim. kriš. *z'dej ɣo'dierä pən'ziun* 'zdaj uživa pokojnino'), iz istopomenskega trž. it. *goder* (Doria, Noliani, 1987, 274);

14) kriš. *ɣuš'tierət* 'okusiti', iz istopomenskega trž. it. in istr. it. *gustar* 'uživati, okusiti' (Rosamani, 1990, 422 d.);

15) kriš. *ɣərən'tierət* 'zagotoviti', iz istopomenskega trž. it. *garantir* (Rosamani, 1990, 422 d.);

16) kriš. *komən'dierət* 'ukazovati', iz istopomenskega trž. it. *comandar* (Rosamani, 1990, 233);

17) kriš. *k'räpət*, sed. *krə'pan* 'umreti, poginiti', ki mu ustreza istopomensko trž. it. *crepar* (Doria, Noliani, 1987, 182);

18) kriš. *kontro'lierət* 'nadzorovati', iz istopomenskega trž. it. *controlar* (Rosamani, 1990, 246 d.);

19) kriš. *konšide'rierət* 'upoštevati', neologizem, prevzet iz istopomenskega trž. it. *considerar*, prirojeno po knj. it. *considerare*;

20) kriš. *'kwäštət*, sed. *koš'tan* 'stati', iz istopomenskega trž. it. *costar* (Doria, Noliani, 1987, 177);

21) kriš. *kontra'dierət* 'nasprotovati, ugovarjati', novejša izposojenka, ki ima kot izhodišče istopomensko trž. it. *contradir* (Rosamani, 1990, 245);

22) kriš. *sa kal'mierət* 'umiriti se, pomiriti se', kar ustreza istopomenskemu trž. it. *calmarse* (Doria, Noliani, 1987, 115);

23) kriš. *sa 'läməntət* 'pritoževati se, tožiti', iz istopomenskega trž. it. (tudi terg.) / istr. it. *lamentarse* (Rosamani, 1990, 523);

24) kriš. *məntə'nierət* 'vzdrževati', katerega izhodišče je istopomensko trž. it. *mantignir* (Doria, Noliani, 1987, 356);

25) kriš. *molə'vart* 'opravljeti delo zidarskega vajenca', prim. tudi kriš. *molə'var* 'zidarski vajenec', iz istopomenskega trž. it. *manoval/manual* (Doria, Noliani, 1987, 357);

Sl. 1: Zvonik v Križu pri Trstu (arhiv Založbe Annales).

Fig. 1: Campanile in Križ (S. Croce) near Trieste (archives of the Publishing house Annales).

26) kriš. *maltra'tierət* 'slabo ravnati', novejša izposojenka romanskega izvora: iz istopomenskega trž. it. *maltratar*, kar je prirojitev knj. it. *maltrattare* (Doria, Nollani, 1987, 351).

Iz vseh navedenih primerov, ki so večinoma neposredno prevzeti iz tržaškoitalijanskega narečja, je razvidno zlasti prilagajanje romanskih glagolskih pripon slovenskim. Zanimiv pojav prilagajanja izposojenih terminov je tudi spreminjanje glagolskega vida romanskih glagolskih izposojenk z uvajanjem slovenskih glagolskih predpon, kar izpričujejo naslednji primeri:

1) kriš. ned. *'bəšənt/bə'savət* 'poljubljati', dov. *u'bəšənt* 'poljubiti';

2) kriš. ned. *'čəkolət* 'klepetati', dov. *sa nə'čəkolət* 'naklepetati se';

3) kriš. ned. *f'riyət* 'ribati', s semantičnim preskokom dov. *nəf'riyət* 'prevarati';

4) kriš. ned. *sa 'läməntət* 'tožiti', dov. *sa po'läməntət* 'pritožiti se';

5) kriš. ned. *sa štə'fierət* 'naveličan biti', dov. *sa nəštə'fierət* 'naveličati se'.

Istemu pojavu se podrejšajo tudi kriške germanske glagolske izposojenke, kar potrjujejo naslednji primeri:

1) kriš. ned. *š'parət* 'varčevati' (Striedter-Temps, 1963, 223), dov. *pərs'parət* 'prihraniti';

2) kriš. ned. *št'riyət* 'polniti' (Strieder-Temps, 1963, 231 d.), dov. *nəšt'riyət* 'napolniti';

3) kriš. ned. *'mierkət* 'paziti, čuvati' (Striedter-Temps, 1963, 179), dov. *zə'mierkət* 'opaziti';

4) kriš. ned. *'pieylət* 'likati' (Striedter-Temps, 1963, 191), dov. *s'pieylət* 'zlikati';

5) kriš. ned. *γ'liyət* 'ravnati' (Striedter-Temps, 1963, 128 d.), dov. *nəγ'liyət* 'poravnati';

6) kriš. ned. *pucət* 'čistiti' (Striedter-Temps, 1963, 202), dov. *s'pucət* 'počistiti';

7) kriš. ned. *'vierbət* 'verjeti' (Striedter-Temps, 1963, 245), dov. *po'vierbət* 'podedovati';

8) kriš. ned. *f'likət* 'krpati' (Striedter-Temps, 1963, 121), dov. *zəf'likət* 'zakrpati'.

Redkeje je menjava glagolskega vida izvedena z uvajanjem dveh ali več slovenskih glagolskih pripon bodisi v primeru romanizmov kot germanizmov, prim.:

1) kriš. 'vāncət 'ostajati' (iz istopomenskega trž. it. *vanzar*), prim. tudi kriš. pl. 'vāncki 'ostanki': vən'cavət 'id.' : vən'cierət 'napredovati';

2) kriš. š'pəndət 'trositi denar' (iz istopomenskega trž. it. *spender*): špən'davət 'zapravljati denar';

3) kriš. 'šienkət 'obdarovati' (Striedter-Temps, 1963, 217) : šən'kavət 'darovati'.

Izredno vitalnost kriških romanizmov izpričujejo tudi nekateri frazemi, katerih glagolska sestavina je navadno slovanskega izvora, samostalniška pa romanskega, medtem ko je celotna tvorba frazema pogosto kalk ustrezne romanske, prim.:

1) kriš. 'pəstət u bən'don 'zanemarjati', prim. trž. it. *bandonar* 'zapustiti' (Doria, Noliani, 1987, 54);

2) kriš. 'dāt 'bado 'nameniti pozornost', prim. istopomensko trž. it. *dar bado*, ki je deverbalna oblika trž. it. *badar* (Doria, Noliani, 1987, 46);

3) kriš. 'dielət dəs'pieta 'nadlegovati', prim. istopomensko trž. it. *far dispeti* (Doria, Noliani, 1987, 207);

4) kriš. 'bət da'kordo/'jət da'kordo 'strinjati se', prim. istopomensko trž. it. *andar d'acordo* (Doria, Noliani, 1987, 16);

5) kriš. 'dielət 'fintu 'pretvarjati se', prim. istopomensko trž. it. *far finta* (Doria, Noliani, 1987, 236);

6) kriš. 'jəmət kər'jancu 'biti olikan' (od tod tudi kriški pridevnik *kər'jančłow* 'olikan'), prim. istopomensko trž. it. *gaver creanza* (Doria, Noliani, 1987, 18);

7) kriš. 'dielət konfəž'jun 'dvigati prah, razburjati se

za prazen nič', prim. istopomensko trž. it. *far confusion* (Doria, Noliani, 1987, 170);

8) kriš. p'rimt an 'kolpo 'umreti', prim. istopomensko trž. it. *ciapar un colpo* (Doria, Noliani, 1987, 166). Kriški izraz je ekspresivno obarvan: prim. kriš. *nəj ma p'rime an 'kolpo* 'naj me strela udari';

9) kriš. 'dielət mo'nada 'delati neumnosti', prim. istopomensko trž. it. *far monade* (Doria, Noliani 1987, 385);

10) kriš. 'jət u ma'loru 'propasti', prim. istopomensko trž. it. *andar in malora* (Doria, Noliani, 1987, 351);

11) kriš. 'bət nə 'pəndələk 'biti zabit', prim. trž. it. *pàndolo* 'biti klinec (otročka igra)' (Doria, Noliani, 1987, 428). Semantična dubleta je tudi kriš. 'bət an pan'dolo, ki izhaja iz trž. it. *pandòlo* 'zabit' (Doria, Noliani, ibid.);

12) kriš. 'jəmət rə'žun 'imeti prav', prim. istopomensko trž. it. *gaver ragion* (Doria, Noliani, 1987, 507);

13) kriš. 'jət re'menjo 'propasti', prim. istopomensko trž. it. *andar a remengo* (Doria, Noliani, 1987, 517);

14) kriš. 'wəstət de š'tuko 'biti presenečen', prim. istopomensko trž. it. *restar de stuco* (Doria, Noliani, 1987, 701);

15) kriš. 'jət nə š'pəš 'iti na sprehod', prim. istopomensko trž. it. *andar a spaso* (Doria, Noliani, 1987, 660);

16) kriš. 'dielət š'kifo 'gabiti se', prim. istopomensko trž. it. *far schifo* (Doria, Noliani, 1987, 586);

17) kriš. 'jət pər t'rešo 'zatakiniti se (v grlu)', prim. istopomensko trž. it. *andar per treso* (Doria, Noliani, 1987, 757).

Sl. 2: Vaški motiv (foto: S. Giljanović).
Fig. 2: Village sight (photo: S. Giljanović).

Kriški glagolski romanizmi se kot neprekinjena veriga spajajo s slovensko Istro in so konstanta istrskoslovenskih govorov, kar potrjuje dejstvo, da je treba ta narečni prostor pojmovati kot homogeno celoto, ki se sicer odraža z različnimi glasoslovnimi odtenki od vasi do vasi, a je v bistvu *continuum*, ki ga je mogoče pravilno uokviriti samo izhajajoč iz tega gledišča. V dokaz teh svojih trditev sem iz humoresk Nelde Štok-Vojske *Antonci v Pridvoru, Istrjani na Obali* izluščila nekaj primerov romanskih glagolskih oblik, že trdno zasidranih v strukturo istrskoslovenskih govorov. V njih se namreč na oblikoslovni ravni odraža nenehno prilagajanje slovenskim spregatvenim vzorcem, prim.:

a) sedanjške oblike: *kaj nas toká* 'kaj nas je zadelo'; *te šteman* 'ljubim te', *kaj ti par?* 'kaj se ti zdi?'; *ti céden* 'ti prepustim'; *regolán* 'uredim'; *te vežán* 'te opozarjam'; *pajnsaš* 'misliš'; *čuči* 'sesa'; *kaláva* 'pojema'; *kontiná* 'zadovolji'; *vicjá* 'razvaja'; *ne bacilira* 'se ne meni'; *se peštájo* 'se gnetejo'; *parájo* 'mislijo'; *finíjo* 'končajo'; *štantájo fálet* 'redkokdaj pogrešijo'; *te pijážjo* 'so ti všeč', *tradíjo* 'varajo'; *se peštájo* 'se gnetejo';

b) oblike preteklika: *je pasálo* 'prešlo je'; *je tórnáv* 'vrnil se je'; *jaz son se štemala lepe manče* 'veselila sem se lepe napitnine'; *se je namorála* 'zaljubila se je'; *se je masa ofendla* 'preveč se je užalila';

c) velelniške oblike: *kalmaj se!* 'pomiri se!'; *žvelto deštrigiraj!* 'hitro napravi!'; *mólaj se!* 'pohiti!';

č) opisni deležniki: *révav* 'utegnil'; *ráfav* 'opomogel'; *tórnáv* 'vrnil'; *čótav* 'šepal'; *paližala* 'izdala'; *guštírala* 'uživala';

d) trpni deležniki na *-n/-t*: *finjan* 'uničen'; *pijážon* 'všečen'; *rišpitiran* 'spoštovan';

Zelo razvidni so tudi pojavi, ki smo jih zasledili že v kriškem govoru:

1) dodajanje slovenskih glagolskih pripon na romanske osnove in prevzemanje slovenskih nedoločniških obrazil: prim. *gémajat* 'spremeniti'; *fálet* 'pogrešiti'; *fénet* 'končati'; *se švógat* 'dati si duška'; *se šekírat* 'trpinčiti se'; *škercirat* 'šaliti se'; *pasat* (*po kavidánji*) 'iti (po ozari)';

bacilirat 'meniti se'; *guštírat* 'uživati'; *bándat* 'veseljačiti se'; (*žvelto*) *deštrigírat* '(hitro) napraviti'; *frígat* (*lecke kvartjérje*) 'ribati (tuja stanovanja)';

2) spreminjanje glagolskega vida z dodajanjem slovenskih glagolskih predpon: prim. dov. *zátákaj!* 'prilepi!'; ned. *kantá* 'poje', dov. *zakantá* 'zapoje'; dov. *je potornálo* 'ponovilo se je'; dov. *poškolaj!* 'ocedi!'; dov. *je prkalálo* 'nehalo je (deževati)'; dov. *je zatacála* 'je se sekljala';

3) kalki in ekspresivne tvorbe romanskega izvora: prim. *ti ne da nanka bade* 'te niti ne povoha, ne zmeni se zate'; ekspr. *se razkrgán* 'si dam duška'.

Razčlemba kraških in istrskoslovenskih glagolskih prvin, ki odražajo vitalnost in ekspresivno pestrost teh govorov, je otipljiv dokaz interferenčnega bogastva kraškega in istrskoslovenskega izrazja. Prevzemanje tujih elementov na oblikoslovnem in leksikalnem nivoju ni namreč tiha asimilacija, ampak zmožnost prenove, ki jo interferenčni jezikovni vplivi izvajajo z dajanjem in sprejemanjem. In dokler se jezik prenavlja, je to le dodaten dokaz, da je živ.

KRAJŠAVE

dov.	dovršno
ekspr.	ekspresivno
ibid.	ibidem
id.	idem
istr.	it. istrskoitalijansko
knj.	it. knjižnoitalijansko
kriš.	kriško
ned.	nedovršno
pl.	plural
prim.	primerjaj
sed.	sedanjik
slov.	slovensko
terg.	tergestinsko
t. i.	tako imenovani
trž. it.	tržaškoitalijansko

ROMANCE-GERMANIC VERBAL INFLUENCES IN THE KARSTIC AND ISTRIAN DIALECT AREAS

Rada COSSUTTA

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper Garibaldijeva 1

University of Primorska, Faculty of Humanities Koper, SI-6000 Koper Titov trg 5

e-mail: rada.cossutta@zrs.upr.si

SUMMARY

The paper analyses Romance and Germanic verbal elements used in the Karstic and Istrian dialect areas from the points of view of morphology and lexicology.

In the field of morphology, the paper sheds light on constant adaptation of Romance and Germanic borrowings to Slovene conjugation patterns, which is evident in particular from the following phenomena: 1) addition of Slovene verbal prefixes and suffixes to Romance-Germanic bases; 2) adoption of Slovene verbal endings or, more precisely, Slovene infinitive endings; 3) changes in aspect; 4) formation of the descriptive and passive participle ending in -n/-t from borrowed verbal bases.

In the field of lexicology, the paper reveals the diverse lexical palette of Romance and Germanic borrowings and establishes their meaning and semantic changes. It places special emphasis on calques of Romance origin, which are mostly expressive formations and concrete proof of the interferencial richness of Karstic and Istrian dialect vocabulary.

Key words: idiom of Križ, idioms of slovene Istria, Romance-germanic verbal elements

VIRI IN LITERATURA

Doria, M., Noliani, C. (1987): Grande dizionario del dialetto triestino. Trieste, Il meridiano.

Rosamani, E. (1990): Vocabolario giuliano. Trieste, Lint.

Striedter-Temps, H. (1963): Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Wiesbaden, Harrassowitz.